

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՎԱՆՔԵՐ

ՄԱՂԱՐԴԱՅ
Ս. ՆԱԽԱՎԿԱՅԻ ՎԱՆՔ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ. — Նախիջևանի վանքերուն մէջ ամենէն հոգակաւորն է Ս. Ստեփանոս Նախավկայի վանքը, որ համանուն այլ վանքերէ կը զանազանուի Մաղարդայ վանք կամ Դարաշամբի վանք կոչումներով: Այս վանքը մասնաւոր հոգածութիւնը վայելած է Ս. Էջմիածնի կաթողիկոսներուն, ինչպէս կը տեսնուի հրատարակուած կոնդակներէն. — Հ. Հ. Ոսկեան, Վասպուրականի վանքերը, Բ., էջ 527-570 և 573-672:

Մաղարդայ վանքին առաջնորդական գաւազանը որոշ չափով կարելի եղած է կազմել, որ է հետեւեալը.

Ա. — Տէր Գրիգորիս, որդի Ապիրատի, 1173: Իր հայրութեան ժամանակ Գուրծի որդի Վահրամայ փղոսկրէ կազմով թանկազին Աւետարան մը կը նուիրէ «ի մեծահոգակ վանքս Մաղարդիս ի սուրբ Նախավկայս»: Հաւանարար նոյն ժամանակ ոմն Յովհաննէս քահանայ կը նուիրէ մէկ Տօնապատճառ. — Ոսկեան, Բ., էջ 538: Յովսէփեան, Յիշտ. Զեռագրաց, Թ. 207 և 294:

Բ. — Տէր Սարգիս, 1332. — Ոսկեան, Բ., էջ 539:

Գ. — Տէր Գրիգոր, 1381. — Խաչիկեան, Յիշտ. ԺԴ. Դարի, էջ 537:

Դ. — Տէր Աւագ Եպիսկոպոս, 1430-40. — Այդ միջոցին վանքին մէջ իբրեւ լուսատու կը փայլէր Յակոբ Վարդապետ. — Խաչիկեան, Յիշտ. ԺԵ. Դարի, Ա., էջ 396, 504:

Ե. — Մխիթար Եպիսկոպոս, 1440, Դրիչ և կազմող. — Ոսկեան, Բ. էջ 540, 586: Խաչիկեան, Յիշտ. ԺԵ. Դարի, Ա., էջ 504:

Զ. — Տէր Անսոն, 1507. — Ոսկեան, Բ., էջ 541:

Է. — Արամաս Եպիսկոպոս, 1541-1563?, աշակերտ Սալմաստեցի Ստեփան-

նոսի. առաջնորդ կը կարգուի Գրիգոր ԺԱ. կաթողիկոսի կողմէ. — Ոսկեան, Բ., էջ 541-2, 593:

Ը. — Մասթեոս Արքեպիսկոպոս, 1563-1589?, առաջնորդ կը կարգուի Սեբաստացի Միքայէլ կաթողիկոսի կոնդակով. — Ոսկեան, Բ., էջ 542-3, 600:

Թ. — Մարտիրոս Արքեպիսկոպոս, 1589-1601?. — Ոսկեան, Բ., էջ 543, 617:

Ժ. — Շմաւոն Արքեպիսկոպոս, 1601-1613?. — Ոսկեան, Բ., էջ 544:

ԺԱ. — Պետրոս Արքեպիսկոպոս, 1614-33?. — Ոսկեան, Բ., էջ 544, 606:

ԺԲ. — Շմաւոն Եպիսկոպոս եւ Յակոբ Զուլպայեցի, 1633-55. — Զուլպայեցին կը քակէ հին շէնքերը և կը կառուցանէ գեղակերտ նոր եկեղեցի մը. — Դաւրիթեցի, Պատմութիւն, էջ 346-7:

ԺԳ. — Միխայիլ Արքեպիսկոպոս, 1670-76. — Ոսկեան, Բ., էջ 519, 548-552:

ԺԴ. — Պետրոս Արքեպիսկոպոս, 1677-1703, եղբորորդի Միքայէլ Արքեպիսկոպոսի: Եղիազար կաթողիկոս 1684 Նոյմ. 17 թուակիր կոնդակ մը կու տայ Նախավկայի վանքին Վարդապետներէն Յոհաննիս և Պետրոսի անունով, ուղղուած Թիֆլիզի և չըրջակայից հայերուն, որպէսզի նուէրներով օժանդակեն Նախավկայի վանուց նորոգութեան. — Ոսկեան, Բ., էջ 626-9:

ԺԵ. — Յակոբ Վրդ. Շամբեցի, 1703-1712?. — Ոսկեան, Բ., էջ 556-7: Երնջակ, էջ 270:

ԺԶ. — Գալուստ Վարդապետ, 1712-1739?, որդի Ներսէսի և Սառայի: Աղեքսանդր կաթողիկոսի կողմէ Առաջնորդ կը նշանակուի 1712ին. — Աճառեան, Յուլիան Զեռ. Թաւրիզի, էջ 49: Ոսկեան, Բ., էջ 559, 640:

Կարապետ Կթղ. Ուլնեցի կը հաստատէ իր պաշտօնը 1728ին, և յաջորդ տարին ալ ուրիշ կոնդակ մը կու տայ նոյն վանքի միաբան Ստեփանոս Վարդապետին, որպէսզի նուէրներ հաւաքէ վանքին պարտուց վճարման և բազմատեսակ ծախուց համար. — Ոսկեան, Բ., էջ 559, 653-660:

ԺԷ. — Ազարիա Վրդ. Շամբեցի, 1739-59?. — Ազարիա էր աշակերտ Պետրոսի Բարսեւոյ և նա տեսնուի Գալուստի երիցս երանելոյն և նա Պետրոսի և նա Միքայէլի

հրատարակչի և նա տեառն Յակոբ Զուղա-
յեցւոյ՝ բազմաշարչար կաթնաղիկոսի ամե-
նից ազանց, և նա Փիլիպպոսի Աղբակե-
ցւոյ . . . — Ոսկեան, Բ., էջ 560-561:
Յ. Թօփճեան, Յուցակ Ձեռ. Խաչիկ Վրդ. ի,
Բ., էջ 14 (11):

ԺԸ. — Մու[ս]յայել Վարդապետ, 1759-
-66?։ Մեծ երկրաշարժ ժը 1759ին կը քան-
դէ վանքին հարաւային պարիսպը, որուն
շինութեան ծախուց հաշւոյն նպաստ հա-
ւաքելու համար Յակոբ Կիթ. Շամախեցի
կոնդակ ժը կու տայ, 1759 Նոյմ. 26 թու-
կանով, վանքի առաջնորդ Մու[ս]յայել
Վարդապետին. — Ոսկեան, Բ., էջ 561:

Յաջորդ օրը, Նոյմ. 27ին, Շամախեցին
Նախավկայի վանքին վրայ եպիսկոպոս կը
ձեռնադրէ Գրիգոր Վարդապետը. — Ոսկե-
ան, Բ., էջ 562-3, 666:

ԺԹ. — Գրիգոր Վարդապետ, 1766-82:
Սիմէոն Կիթ. երեանցի յատուկ կոնդակով
վանքին առաջնորդ կը կարգէ Գրիգոր Վար-
դապետը. — Ոսկեան, Բ., էջ 563, 670:

Ի. — Մաղաֆիա Վարդապետ, 1791-
-1820?։ Առաջնորդ կը նշանակուի Կարնեցի
Ղուկաս Կաթողիկոսի կողմէ. — Սմբատ-
եան, Երնջակ, էջ 462:

ԻԱ. — Սարգիս Վրդ. Գալիքեան, 1820
-40. — Ոսկեան, Բ., էջ 564:

ԻԲ. — Յովնանեա Վրդ. Գալուստեան,
1841-47. — Ոսկեան, Բ., էջ 564:

ԻԳ. — Յովնանեա Վրդ. Աւետեան, Շամ-
բեցի, 1848-63?։ — Ոսկեան, Բ., էջ 549:

ԻԴ. — Մեսրոպ Վրդ. Սմբատեանց, 1865
-6, կը նորոգէ տաճարի տանիքին արեւել-
եան և հրսիսային կողմերը. — Երնջակ,
էջ 487:

ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ. — Մաղարդայ վան-
քին մէջ գործող գրչի մշակներէն ծանօթ
են հետեւեալները:

Ա. — Ատոլմ Գրիչ, 1381ին կ'օրինակէ
Նարեկ ժը, ոմն Սիմէոնի համար. — Խա-
չիկեան, Յիշտ. ԺԳ. Դարի, էջ 536-7:

Բ. — Գրիգոր Կրօնաւոր Արծկէցի, Էլ-
մէլիբենց, գրիչ և ծաղկող, որդի Էլմէլիքի
և Գոհարի, աշակերտ Յովհան Վարդա-
պետի և Մանուէլ Արեղայի, ուսուցիչ Սար-
գիս Գրչի. 1427ին կ'օրինակէ մէկ Աւետա-

բան, Դանիէլ Կրօնաւորի խնդրանքով. —
Խաչիկեան, Յիշտ. ԺԵ. Դարի, Ա., էջ 365:

Գրիգոր Արծկէցի ապա եկած է Երու-
սաղէմ և զբաղած իր գրչութեան արուես-
տով, 1441. — Սիւրմէեան, Յուցակ Ձեռ.
Երուսաղէմի, Ա., էջ 206: Աղաւնունի,
Միաբանք. էջ 71, 519: Կիւլէսէրեան,
Պատմ. Կիթ. Կիլիկիոյ, էջ 40-41:

Դ. — Մխիթար Արդ. (Եպս.), Գրիչ եւ
Կազմող, 1430-40, որդի Ամիր Ասաթի և
Հաորաթի, Մաղարդայ վանքին մէջ:

1. — Գանձարան, օրինակած է 1430ին,
իրեն համար. — Խաչիկեան, Յիշտ. ԺԵ.
Դարի, Ա., էջ 396:

2. — Կոչումն Ընծայութեան, Կիւրդի Ե-
րուսաղէմացւոյ, կազմած է 1440ին. —
Խաչիկեան, Յիշտ. ԺԵ. Դարի, Ա., էջ 504:

Դ. — Տէր Ագարիա Գրիչ, 1507ին օրի-
նակած է մէկ Աւետարան. — Ոսկեան, Բ.,
էջ 541:

Ե. — Մովսէս Վրդ. Զուղայեցի, 1551ին
գրած է մէկ Բնաբան Քարոզիչ Վարդապե-
տաց. — Երնջակ, էջ 140:

Ձ. — Աւետիս Երէց, 1648ին օրինակած
է մէկ Աւետարան. — Երնջակ, էջ 314 (455):

Է. — Իսահակ Սպահանցի, Գրիչ եւ Ծաղ-
կող, 1670ին գրած և ծաղկած է մէկ Ման-
րուսում, Սպահանցի Թորոս Կրօնաւորի հա-
մար. — Ոսկեան, Բ., էջ 549:

Ը. — Արիստակէս Գրիչ, 1671ին օրի-
նակած է մէկ Ժողովածու. — Ոսկեան, Բ.,
էջ 549:

Թ. — Պետրոս Վարդապետ, որդի Պաղ-
տատարայ և Մարճանի, 1672ին օրինակած
է մէկ Ժողովածու. — Աճառեան, Յուցակ
Ձեռ. Թաւրիզի, էջ 49-50:

Ժ. — Մարութա Դպիր Սիւնեցի, Գրիչ
եւ Ծաղկող, գրած, ծաղկած և կազմած է:

1. — Մեկնիչ Սաղմոսացն Դաւրի, Ն.
Համբրոնացւոյ, 1675ին: Օրինակը բերուած
է Վայոց Ձորի Շատիկ Անապատէն. — Ոսկե-
ան, Բ., էջ 553-4:

2. — Մեկնիչ Խորհրդոյ, 1677ին, Շամ-
բեցի Մարտիրոս Վարդապետին համար. —
Ոսկեան, Բ., էջ 550-551:

ԺԱ. — Ստեփանոս Սրկ. Զուղայեցի,
Գրիչ եւ Ծաղկող, որդի Յովհաննէս Սար-
կաւազի և Գօղալի, 1684-6ին գրած և
նկարած է մէկ Յայամուտի, Չորսեցի Մար-

ՄԻՋ-ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ

ՂՊՏԱԿԱՆ ԵՒ ԵԹՈՎՊԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐՈՒ ՀԱՄԱՁԱՅՆՈՒԹԻՒՆԸ

Տարւոյս Յունիսի 25ին Ղպտական և Եթովպական Եկեղեցիներու միջև համաձայնութիւն մը գոյացաւ: Այս գովելի քայլը մատնանշուեցաւ Քրիստոնեայ Եկեղեցիներուն կողմէ որպէս նշան Եթովպական քոյր Եկեղեցւոյ առաւել կազմակերպման և բարգաւաճման, ինչպէս նաև Աղեքսանդրիոյ Ղպտի Պատրիարքութեան հեղինակութեան վերահաստատման:

Սոյն համաձայնութեան կարեւորութիւնը կը կայանայ հետեւեալ իրողութեանց մէջ.

ա) Եթովպական Ուղղափառ Եկեղեցւոյ պետը յետ այսորիկ կը կրէ «Պատրիարք» տիտղոսը:

բ) Աղեքսանդրիոյ Պատրիարքը կը մնայ միանգամայն Հոգեւոր Պետը երկու Եկեղեցիներու, այլ խօսքով Եթովպական Եկեղեցին ի հոգեւորս ենթակայ կը մնայ Աղեքսանդրիոյ Պատրիարքութեան:

գ) Երկու Եկեղեցիներուն միջև այս ձեւով յարաբերութիւնները կը դառնան բնական:

Արեւելեան մեզի դաւանակից այս երկու

Եկեղեցիներու համաձայնագրին պատճէնը ներկայացնելէ առաջ կարեւոր է մատնանշել հետեւեալ իրողութիւնները:

Ղպտի Ուղղափառ Եկեղեցին իր առաջին պետն ու Աղեքսանդրիոյ Աթոռին հիմնադիրը կը դաւանի Ս. Մարկոս Աւետարանիչը, և հետեւեալ իր գահակալ պատրիարքներուն կուտայ «Նորին Սրբութիւն Աղեքսանդրիոյ Պապ և Պատրիարք Ս. Մարկոսի Աթոռին» տիտղոսը: Եկեղեցւոյ պատմութիւնը չէ կիրարկած «Պապ» տիտղոսը այլ «Աղեքսանդրիոյ Ղպտոց Պատրիարք» կոչած է Ս. Մարկոսի Աթոռին գահակալը:

Համաձայնագրի ոգին կազմող սկզբունքը հետեւեալն է. — Աղեքսանդրիոյ Ղպտի Պատրիարքութիւնը կեդրոնն է Եգիպտոսի և Եթովպիոյ Եկեղեցիներուն. Եթովպիոյ Եկեղեցին անկախ ու առանձին Եկեղեցի մը չէ եղած իր ինքնագլխութեան կանոնադրութեամբ, այլ իր հոգեւոր ու վարչական կերպարանքն ու կազմակերպութիւնը ստացած է Աղեքսանդրիոյ Ղպտի Պատրիարքութենէն, այս վերջնոյս կողմէ նկատուելով նուիրապետական անդամ Եկեղեցի մը: Այս նոյն սկզբունքը սակայն, ըստ համաձայնագրին, արտայայտած է նաև լայնախոհ ոգի մը, տալով վարչական որոշ իրաւասութիւններ Եթովպական Եկեղեցիին ու պետութեան, բարձրացնելով Հոգեւոր Պետին տիտղոսն ու աստիճանը և մանաւանդ Եթովպիոյ Վեհափառ Կայսեր ու կայսրութեան անմիջական հովանաւորութիւնն ու առաջնորդութիւնը ապահովելով:

Արդարև Եթովպական Եկեղեցին Պետութեան Եկեղեցին է, այն իմաստով որ քրիստոնեայ կայսրութիւնը իր քրիստոնեայ ժողովուրդով նոյնացած է Եկեղեցիին հետ, և այս բարեբախտութիւն մըն է արդարև: Կը սպասուէր որ երկու Եկեղեցիներուն միջև գոյութիւն ունեցող անհասկացողութեան անորոշ մշուշը փարատէր իմաստուն համաձայնագրութեամբ մը եւ մանաւանդ իմաստուն կայսեր օրով:

Արեւելեան Ուղղափառ Եկեղեցիներու մէջ Ղպտոց և Եթովպացւոց Եկեղեցիներու համաձայնութիւնը շնորհաւորելի է և մանաւանդ օրինակելի նաև անոր համար որ պահպանուած են կարգն ու կանոնը, սրբութիւնն ու աւանդութիւնը երկուստեք:

կոսի պատուէրով. — Աճառեան, Յուցակ Զեռ. Թեհրանի, 1936, էջ 7-8:

Հաւանաբար նոյն Ստեփանոս Սարկաւազն է դարձեալ որ 1705ին օրինակած է մէկ Գիրք Ս. Դիոնեսիոսի. — Ոսկեան, Բ., էջ 559:

ԺԲ. — Յակոբ Վարդապետ, Առաջնորդ Նախաժողովի Վանից, 1703ին օրինակած է մէկ Յայտաւորւմ. — Երնջակ, էջ 270:

ԺԴ. — Եզնիկիէլ Դրիչ, 1711ին օրինակած է մէկ Խորհրդատւ. — Ոսկեան, Բ., էջ 558:

ԺԴ. — Մելքոն Երէջ Զուլայեցի, 1724ին օրինակած է մէկ Միջակեան Բիւզանդաւան Պատմութիւն. — Երնջակ, էջ 128:

Ն. ԵՊՍ. ԾՈՎԱԿԱՆ